Przemysław Żukiewicz¹

Katarzyna Domagała²

Ewolucja prawa wyborczego do parlamentu Republiki Albanii po 1990 roku

Słowa kluczowe: Albania, prawo wyborcze, wybory parlamentarne

Keywords: Albania, electoral law, parliamentary election

Streszczenie

Artykuł stanowi analizę ewolucji prawa wyborczego do parlamentu Republiki Albanii. Aby prześledzić zmiany, które w nim zaszły, analizie poddaliśmy wszystkie albańskie ordynacje wyborcze uchwalone po 1990 r. oraz ich nowelizacje. W artykule ukazujemy parlamentarne prawo wyborcze na tle dynamiki albańskiego systemu politycznego. Zdając sobie sprawę z zależności występujących pomiędzy systemem wyborczym i partyjnym, staramy się odpowiedzieć na pytanie, na ile system wyborczy jest kreatorem dynamicznych zmian w systemie partyjnym Albanii.

Summary

Evolution of parliamentary electoral law in the Republic of Albania after 1990

The aim of this article is to analyse the evolution of the Albanian parliamentary electoral law. In order to trace the changes that have taken place, a detailed analysis has been made of all

¹ ORCID ID: 0000-0001-7579-4341, doktor habilitowany, Instytut Politologii Wydział Nauk Społecznych Uniwersytet Wrocławski. E-mail: przemyslaw.zukiewicz@uwr.edu.pl.

² ORCID ID: 0000-0001-9036-1050, magister, Instytut Politologii Wydział Nauk Społecznych Uniwersytet Wrocławski. E-mail: katarzyna.domagala@uwr.edu.pl.

Albanian electoral laws since 1990, along with their amendments. In the article, the authors indicate the components of the Albanian electoral system and examine the impact of its dynamics on the conditions of the Albanian political system after 1990. In connection with the adopted dependencies between the electoral and party systems, the authors would like to answer the question whether in this case the electoral system is the creator of dynamic changes in the party system of Albania.

Prześledzenie zmian, jakie zaszły w albańskim parlamentarnym prawie wyborczym po 1990 r., nie jest łatwym zadaniem. Trudność sprawia przede wszystkim dotarcie do źródeł pierwotnych. Wprawdzie kilka lat temu uruchomiono stronę internetową albańskiej Centralnej Komisji Wyborczej, lecz dostępne są tam jedynie dane dotyczące wyborów parlamentarnych z lat: 2001, 2005, 2009, 2013, 2017 oraz kodeksy wyborcze uchwalone po 2000 r. Z tego powodu większość badaczy rekonstruuje przebieg elekcji sprzed 2001 r., bazując na ogólnodostępnych źródłach wtórnych. Nie zawsze jest to jednak postępowanie miarodajne, ponieważ w wielu dotychczas opublikowanych pracach pojawiają się błędy. Ze wszech miar słuszną wydaje się rekapitulacja dotychczasowego stanu badań nad prawem wyborczym do parlamentu Republiki Albanii oraz wskazanie na nowe wątki analizy mogące pomóc w zrozumieniu systemowych uwarunkowań albańskiego systemu politycznego po 1990 r.

I.

Zdając sobie sprawę z rozbieżności definicyjnych w doktrynie i uznając, że dyskusje teoretyczne nie są przedmiotem niniejszego artykułu, przyjmujemy, że prawo wyborcze (w znaczeniu przedmiotowym) to ogół norm prawnych regulujących tryb przeprowadzania wyborów do poszczególnych organów³. Przez system wyborczy rozumiemy zaś zespół reguł rządzących dwoma procesami: procesem artikulacji preferencji wyborczych wyrażonych w postaci

³ M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 3, Warszawa 2008, s. 14.

głosów oraz procesem transformacji proporcji głosów oddanych na poszczególne partie w proporcję uzyskanych przez nie mandatów⁴. Na tak określony system składa się wiele elementów parlamentarnego prawa wyborczego, spośród których za najważniejsze uważa się: kształt okręgu wyborczego, rozmiar okręgu wyborczego, poziomy repartycji mandatów, uprawnienia wyborcy w akcie głosowania, formułę wyborczą⁵.

Wśród przedstawicieli nauk prawnych i nauk o polityce panuje powszechna zgoda, że deformacja wyniku wyborczego najsilniej ujawnia się w tych państwach, w których zastosowano system wyborczy większościowy. Funkcja wyborów, jaką pozostaje proporcjonalne odzwierciedlenie głosów wyborców w liczbie uzyskanych przez partie mandatów, ustępuje w nich miejsca funkcji stabilizowania systemu partyjnego i zmniejszania prawdopodobieństwa wystąpienia kryzysu politycznego związanego z praktyką zawiązywania rządów koalicyjnych i nietrwałością porozumień zawieranych pomiędzy wieloma względnie relewantnymi partiami politycznymi. Proporcjonalności służą natomiast takie mechanizmy, jak: zwiększenie rozmiaru okręgu wyborczego, redukcja efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym czy wyrównawcza dystrybucja mandatów na poziomie krajowym. Wszystkie one powodują, że opinie obywateli mają szansę ujawnić się w parlamencie w postaci systemu wielopartyjnego⁶.

Za czynniki, co do których uczeni wciąż prowadzą spory, uznaje się przyjętą formułę wyborczą oraz istnienie klauzuli zaporowej. Jeszcze do niedawna formuły proporcjonalne uważano za sprzyjające zwiększeniu poziomu indeksu proporcjonalności, a wyznaczone przez ustawodawców progi wyborcze uznawano za mechanizm stabilizujący system partyjny, ale jednocześnie znacząco utrudniające przedostanie się do parlamentu partii nowych, a w konsekwencji – wpływ na zmniejszenie proporcjonalności wyników elekcji⁷. Ostatnio jednak coraz częściej przyjmuje się, że odpowiednia kombinacja formuły wyborczej oraz klauzuli zaporowej może równie

⁴ *Demokracje zachodnioeuropejskie. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2008, s. 269.

⁵ D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 73–118.

⁶ *Demokracje zachodnioeuropejskie. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2008, s. 271 i n.

⁷ A. Żukowski, *Systemy wyborcze*, Olsztyn 1997.

efektywnie obniżyć poziom proporcjonalności co wprowadzenie systemu większościowego⁸. Chodzi zwłaszcza o powiązanie silnie represyjnej wobec podmiotów małych formuły d'Hondta z wysokimi progami zaporowymi ustalonymi odrębnie dla pojedynczych ugrupowań (np. 5%) i koalicji partii politycznych (np. 7%).

II.

Częste zmiany reguł przeprowadzania wyborów oraz zasad, wedle których przeliczano głosy wyborców na parlamentarne mandaty, spowodowały, że w Republice Albanii obowiązywało dotąd pięć różnych – wielokrotnie do tego nowelizowanych – ordynacji wyborczych do parlamentu (Tabela 1).

Tabela 1. Albańskie ordynacje wyborcze do parlamentu w latach 1991–2009

Wybory	Obowiązująca ordynacja wyborcza
1991	Ustawa „O wyborach do Zgromadzenia Narodowego” z 13 listopada 1990 r. ¹
1992	Ustawa „O wyborach do Zgromadzenia Narodowego Republiki Albanii” z 4 lutego 1992 r. ²
1996	Ustawa „O wyborach do Zgromadzenia Narodowego Republiki Albanii” z 4 lutego 1992 r. (wraz z nowelizacją z 1 lutego 1996 r.)
1997	Ustawa „O wyborach do Zgromadzenia Narodowego Republiki Albanii” z 4 lutego 1992 r. (wraz z nowelizacjami: 11 września 1996 r. oraz 16 maja 1997 r.) ⁴
2001	Ustawa „Kodeks Wyborczy Republiki Albanii” z 8 maja 2000 r. ⁵
2005	Ustawa „Kodeks Wyborczy Republiki Albanii” z 19 czerwca 2003 r. (wraz z nowelizacjami: 21 października 2004 r., 10 stycznia 2005 r. oraz 14 kwietnia 2005 r.) ⁶
2009	Ustawa „Kodeks Wyborczy Republiki Albanii” z 29 grudnia 2008 r. ⁷
2013	Ustawa „Kodeks Wyborczy Republiki Albanii” z 29 grudnia 2008 r. (wraz z nowelizacjami z 19 czerwca 2012 r.) ⁸
2017	Ustawa „Kodeks Wyborczy Republiki Albanii” z 29 grudnia 2008 r. (wraz z nowelizacjami z 19 czerwca 2012 r. oraz 2 kwietnia 2015 r.) ⁹

Źródło: opracowanie własne.

⁸ P. Norris, *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*, Cambridge 2004, s. 39–65.

W procesie tranzycji demokratycznej w Republice Albanii (1990 r.) przedstawicielom opozycji antykomunistycznej nie udało się osiągnąć jednego z ważniejszych celów – nie zdecydowano o zmianie systemu wyborczego z większościowego na proporcjonalny. W zaplanowanych na 1991 r. wolnych wyborach parlamentarnych obywatele wybierali deputowanych w 250 jednomandatowych okręgach wyborczych (JOW). Dodatkowym utrudnieniem dla kandydatów było to, że spośród możliwych wariantów systemu większościowego wybrano system większości bezwzględnej, ale czas pomiędzy ewentualnymi dwoma turami głosowania skrócono do jednego tygodnia, co często uniemożliwiało przeprowadzenie skutecznej kampanii wyborczej⁹.

Porażka antykomunistycznej opozycji w wyborach tranzycyjnych spowodowała, że sytuacja w kraju ani na chwilę nie stała się mniej napięta. Rząd pod przewodnictwem Fatos Nano nie był w stanie przeprowadzić gruntownych reform ekonomicznych. Uspokojeniu nastrojów nie sprzyjało nawet zaprzysiężenie kolejnego rządu zgody narodowej, na którego czele stanął Illi Bufi. Prezydent Ramiz Alia zdecydował o rozpisaniu przedterminowych wyborów parlamentarnych na wiosnę 1992 r., a dwie największe partie polityczne (postkomunistyczna PSSh oraz prodemokratyczna PDSh) porozumiały się w sprawie przyjęcia nowej ordynacji wyborczej.

W segmencie większościowym wybierano w 1992 r. jedynie 100 deputowanych. Aby zdobyć mandat, należało uzyskać bezwzględną większość głosów. Do podziału mandatów w segmencie proporcjonalnym uprawnione były natomiast te podmioty, które zdołały uzyskać 4-procentowe poparcie oraz 33 mandaty w dziewięciu JOW. Zgodnie z formułą d'Hondta liczbę uzyskanych przez daną partię głosów dzielono przez kolejne dzielniki naturalne poczynając od liczby 1. Sto czterdzieści największych wyników oznaczało przyznanie partii potencjalnego mandatu. Od liczby mandatów rozdzielonych w ten sposób odejmowano jednak liczbę miejsc już obsadzonych w segmencie większościowym, co wpływać miało na reprezentatywność całego systemu wyborczego. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w efekcie alokacji mandatów mogło dojść do sytuacji, w której liczba 140 mandatów przyznanych partiom zosta-

⁹ M. Vickers, J. Pettifer, *From Anarchy to a Balkan Identity*, London 1999; F. Tarifa, *Albania's Exit from Communism in the East European Context*, niepublikowana praca doktorska obroniona na Wydziale Socjologii Uniwersytetu Północnej Karoliny w 1998 r. (promotor: prof. Richard L. Simpson), s. 133.

nie przekroczona¹⁰. Choć tak się ostatecznie nie stało, nieścisłością jest podawanie przez wielu autorów informacji, iż w ordynacji z 1992 r. zakładano przydział 40 mandatów kompensacyjnych¹¹.

Nowa ordynacja wyborcza w istocie okazała się sprzyjać stronie opozycyjnej. Dobrze pokazują to obliczenia dokonane przez Afrima Krasniqiego, z których wynika, że odpływ 30% wyborców PSSh spowodował utratę 40% mandatów, natomiast 23-procentowy wzrost popularności PDSH przyczynił się do zwiększenia liczby posiadanych przez tę partię mandatów o 36%¹².

Cztery lata, które upłynęły pomiędzy wyborami z 1992 i 1996 r., były okresem zaciętej walki pomiędzy obozem skupionym wokół prezydenta Sali Berishy (PDSH) a socjalistami, którym przewodził F. Nano (PSSH). Rywalizacja ta nie przebiegała bynajmniej zgodnie z demokratycznymi regułami. Głowę państwa oskarżano o restytucję autorytaryzmu, a dowodem takiego stanu rzeczy miały być m.in. liczne aresztowania oponentów politycznych¹³.

Nowelizacja ordynacji wyborczej w 1996 r. miała zagwarantować PDSH nie tylko zwycięstwo, ale także odpowiednią do ponownego wyboru prezydenta liczbę mandatów parlamentarnych. Dlatego właśnie zdecydowano się na zwiększenie (ze 100 do 115) liczby JOW i jednocześnie ograniczenie liczby mandatów przyznawanych partiom w segmencie proporcjonalnym (do 25). Wyborcom przyznano tym razem dwa głosy, dlatego też wynik uzyskany w segmencie większościowym nie wpływał na zyski partii osiągnięte dzięki głosowaniu na listy partyjne.

25 mandatów na poziomie centralnym rozdzielanych było zgodnie z formułą Hare-Niemeyera. Liczbę głosów oddanych na kandydatów danego ugrupowania, które w ramach segmentu proporcjonalnego przekroczyło 4-procentowy próg wyborczy (w przypadku koalicji – 8%), dzielono przez liczbę wszystkich ważnie oddanych głosów, a następnie tak uzyskany wynik mnożono przez 25. Obliczona w ten sposób kwota stanowiła podstawę alokacji mandatów. Partia uzyskiwała tyle mandatów, ile wynosił wynik dzielenia uzyskanych przez nią głosów przez wartość kwoty. Jeśli nie udało się w ten sposób

¹⁰ E. Biberaj, *Albania in Transition. The Rocky Road to Democracy*, Oxford 1999, s. 128.

¹¹ Taką informację podają np.: S. Birch, *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Basingstoke 2003, s. 29 oraz W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007, s. 232.

¹² A. Krasniqi, *Zgjedhjet ne Shqiperi (1991–2008)*, Tiranë 2009, s. 59.

¹³ T. Czekalski, *Albania*, Warszawa 2003, s. 217–235.

obsadzić wszystkich mandatów, pozostałe przypadały ugrupowaniu, które uzyskało najlepszy wynik. W ramach listy krajowej rozdział mandatów odbywał się wedle porządku ustalonego przez partię polityczną.

Dość korzystna dla małych partii formuła Hare-Niemeyera nie pomogła jednak socjalistom w wyborach. Zdobyli oni zaledwie 10 mandatów (z czego połowę w JOW a połowę w głosowaniu proporcjonalnym). Ponieważ wynik osiągnięty przez PDSH był zgoła nierealistyczny (122 mandaty na 140 miejsc w parlamencie, tj. 92% wszystkich mandatów), powszechnie zarzuczano władzom sfałszowanie wyników elekcji. Nałożenie się na konflikt polityczny dramatycznego kryzysu finansowego spowodowało, że już rok później konieczne stało się przeprowadzenie kolejnej elekcji¹⁴.

Wydarzenia z 1997 r. (upadek piramid finansowych, wybuch zamieszek, interwencja sił międzynarodowych) wymusiły na władzach PDSH daleko idące ustępstwa. Zdecydowano się na rozpisanie przedterminowych wyborów parlamentarnych, prezydent S. Berisha ogłosił swoją dymisję, a ordynacja wyborcza po raz pierwszy od upadku reżimu komunistycznego miała wiernie odzwierciedlać preferencje albańskiego elektoratu¹⁵.

By to osiągnąć, należało przede wszystkim zminimalizować prawdopodobieństwo tego, że wybory ponownie okażą się skrajnie nieproporcjonalne. Wyeliminowaniu zagrożenia służyć miała nowelizacja ordynacji wyborczej przyjęta jeszcze w 1996 r. Zwiększono wówczas liczbę mandatów obsadzanych na szczeblu krajowym – segment proporcjonalny obejmował tym razem 40 mandatów. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym zachowaniu proporcjonalności miało być również obniżenie progu wyborczego do 2% oraz rezygnacja z ustalenia dodatkowych progów dla podmiotów koalicyjnych.

W nowelizacji ordynacji wyborczej zmodyfikowano również formułę Hare-Niemeyera, zgodnie z którą przydzielano partiom mandaty na poziomie krajowym. W 1997 r. liczbami, przez które mnożono iloraz liczby oddanych na partię głosów oraz liczby wszystkich oddanych głosów, były: 30 w przypadku dwóch największych ugrupowań oraz 10 w przypadku ugrupowań mniejszych. Przy tym oba segmenty pozostawały autonomiczne, tzn. dwóm największym partiom przypadało w udziale 30 mandatów kompensacyjnych, natomiast dla pozostałych partii przewidziano 10 takich mandatów.

¹⁴ J. Wojnicki, *System konstytucyjny Albanii*, Warszawa 2007, s. 12–13.

¹⁵ T. Czekalski, J. Hauziński, J. Leśny, *Historia Albanii*, Wrocław 2009, s. 287–291.

Zamiar zwiększenia stopnia proporcjonalności rzeczywiście w 1997 r. się powiodł. Do parlamentu dostało się 14 ugrupowań, z czego aż 11 z nich dysponowało liczbą mandatów mniejszą niż 5. Nie powodowało to zagrożenia dla funkcjonowania Zgromadzenia, ponieważ zwycięstwo socjalistów było przytłaczające. PSSh zdobyła ponad 53% głosów, co dało jej w parlamencie 102 mandaty i zapewniło władzę na cztery kolejne lata¹⁶.

III.

8 maja 2000 r. – pod naciskiem sił międzynarodowych związanym z planami akcesji Republiki Albanii do NATO i UE – parlament przyjął nowy kodeks wyborczy, zastępując nim ordynację z 1992 r. (wielokrotnie od tamtej pory nowelizowaną).

Według przepisów nowego kodeksu wyborczego Albańczycy mogli ponownie wybierać 140 deputowanych: mandaty 100 z nich były efektem zwycięstwa w rywalizacji w JOW (zgodnie z regułą większości bezwzględnej), 40 zaś pozostałych rozdzielano na poziomie krajowym, proporcjonalnie w stosunku do liczby głosów uzyskanych przez poszczególne partie w segmencie większościowym. Oznaczało to powrót do systemu mieszanego w wariancie kompensacyjnym.

Ponownie zmieniono jednak formułę, wedle której następowała alokacja mandatów w segmencie proporcjonalnym. Zachowano zasadę proporcji, ale mnożnikiem w ustalaniu kwoty wyborczej stawała się liczba 140 (odpowiadająca ogólnej liczbie deputowanych, a nie liczbie deputowanych obsadzanych zgodnie z regułami proporcjonalności), natomiast dzielnikiem – liczba wszystkich ważnie oddanych głosów. Powrócono do „czystego” wariantu obliczania formuły Hare-Niemeyera. Uzyskane w ten sposób wyniki stanowiły projekcję tego, jak mogłyby kształtować się skład parlamentu, gdyby wynik wyborczy ustalić wyłącznie w oparciu o zasadę proporcjonalności. Kompensacja wyniku polegała w tym przypadku na odjęciu od tak uzyskanej przez poszczególne partie kwoty wyborczej liczby mandatów, które uzyskali kandydaci popierani przez dane ugrupowanie w elekcji w JOW.

¹⁶ A. Dyrnishi, *Albanian political parties and elections since 1991*, Tiranë 2009. s. 56.

Zgodnie z przepisami kodeksu wyborczego z 2000 r. partie oraz koalicje miały prawo do wystawienia wspólnego kandydata w JOW, a także do zgłoszenia wspólnej listy na poziomie krajowym. W sytuacji, gdy w JOW wygrywał taki kandydat, dla celów alokacji mandatów kompensacyjnych jego mandat liczony był na poczet partii, która w skali kraju zdobyła więcej głosów. Dopuszczono jednak możliwość, by – za zgodą wszystkich zainteresowanych partii – mandat z JOW wspólnego kandydata był zaliczany na poczet innego niż zwycięskie ugrupowania. W praktyce prowadziło to do „wymuszania” na mniejszych podmiotach zgody na przypisanie zwycięskiego kandydata do ich organizacji, po to by partia większa mogła skorzystać z dodatkowego miejsca w puli mandatów kompensacyjnych.

Przyjmując nowy kodeks wyborczy w 2003 r. po raz pierwszy zdecydowano się w Republice Albanii na wprowadzenie zmian w segmencie większościowym, nie modyfikując metody alokacji mandatów na poziomie krajowym. W segmencie tym regułę większości bezwzględnej zastąpiono wymogiem uzyskania większości zwykłej.

Ponownie odseparowano jednak od siebie dwa segmenty systemu wyborczego. Wyborca dysponował dwoma głosami – jeden oddawał na kandydata w JOW, drugi z kolei – na kandydata umieszczonego na krajowej liście partyjnej¹⁷. Wyłącznie głosy oddane na listę partyjną decydowały o uczestnictwie partii lub koalicji w repartycji 40 mandatów dokonywanej przy pomocy formuły proporcjonalnej. Zachowano dotychczasowe progi wyborcze – dla pojedynczych ugrupowań wynosił on 2,5%, dla koalicji – 4%. Nie zmieniono także samej formuły wyborczej. Mandaty na poziomie krajowym ponownie rozdzielano, korzystając z metody Hare-Niemeyera dla obliczenia hipotetycznej liczby miejsc przynależnych partii, w sytuacji gdyby metodę zastosować dla wszystkich 140 mandatów, oraz odejmując od tak uzyskanego wyniku liczbę miejsc już obsadzonych przez kandydatów partii w ramach JOW.

Nowością w kodeksie wyborczym z 2003 r. było wprowadzenie możliwości tzw. blokowania list wyborczych na poziomie krajowym. Partie mogły wystawiać odrębne listy, ale alokacja mandatów odbywała się w ramach bloku.

¹⁷ B. Szajkowski, *The Parliamentary Election in Albania*, „Electoral Studies” 2007, nr 26, s. 228.

IV.

Kodeks wyborczy z 2008 r. jest, jak dotychczas, najbardziej szczegółową i najbardziej stabilną ordynacją, którą udało się uchwalić w Republice Albanii po 1990 r.

W kodeksie określono, że wybory w Albanii są: wolne, tajne, równe i bezpośrednie (zauważyć należy brak przymiotnika „proporcjonalne” pomimo przyjęcia takiego właśnie systemu wyborczego). Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom, którzy ukończyli 18 lat (art. 3). Wyborcy, którzy nie są w stanie samodzielnie zagłosować, mogą skorzystać z pomocy wskazanej osoby. Pomoc ta obwarowana jest jednak szczególnymi wymogami. Osoba pomagająca w głosowaniu musi podpisać zobowiązanie do tego, że nie będzie wywierać wpływu na wyborcę, któremu pomaga, oraz, że nie ujawni treści oddanego głosu (art. 108).

Wybory do parlamentu mogą odbywać się wyłącznie w terminach: 15 marca – 30 czerwca lub 15 września – 30 listopada. Wyjątkiem od tej zasady są elekcje przedterminowe wynikające z rozwiązania Zgromadzenia przed upływem pełnej kadencji. Jeśli wybory odbywają się między 31 marca a 15 października lokale wyborcze otwarte są od godziny 7 do godziny 19. Jeśli natomiast data elekcji przypada na dzień pomiędzy 16 października a 30 marca – od godziny 7 do godziny 18 (art. 11).

Kraj dzielony jest na okręgi wyborcze (tzw. wyborcze strefy administracyjne) zgodnie z granicami dystryktów wytyczonymi w ustawie o podziale terytorialnym Albanii. Jeśli dystrykt liczy więcej niż 80 tysięcy uprawnionych do głosowania wyborców można utworzyć w jego ramach więcej niż jeden okręg wyborczy. W Tiranie za pojedynczy okręg uważa się każdą dzielnicę (art. 27).

Za podmioty uczestniczące w wyborach uznaje się w Albanii: a) partie polityczne, b) koalicje partii politycznych, c) kandydatów zgłoszonych przez grupę obywateli (art. 63, pkty 1–2). Partie polityczne zobowiązane są do zarejestrowania się jako uczestnik elekcji na 70 dni przed datą wyborów, a koalicje wyborcze – na 60 dni przed wyborami. Zarówno partie, jak i koalicje muszą zarejestrować listy kandydatów w każdym okręgu wyborczym na 50 dni przed datą elekcji (art. 64–67). Liczba kandydatów na liście nie może być mniejsza niż liczba mandatów pozostających do obsadzenia w okręgu. Par-

tie, które nie są aktualnie reprezentowane w parlamencie, aby zarejestrować listę, muszą zebrać pod nią 5 tysięcy podpisów, koalicje natomiast – 7 tysięcy (art. 68).

Kodeks wyborczy uchwalony w 2008 r. nie przewiduje możliwości głosowania na konkretnego kandydata – mamy do czynienia w Republice Albanii z listami zamkniętymi. Wyborca otrzymuje w lokalu wyborczym kartę do głosowania, na której znajdują się – umieszczone w porządku zgodnym z wynikami wcześniejszego losowania – nazwy partii politycznych, koalicji oraz komitetów niezależnych (wraz z akronimem), ich logo oraz imię i nazwisko przewodniczącego (art. 98). W kratce przy ugrupowaniu, na które chce zagłosować, wyborca powinien postawić znak „X” lub „+” (art. 106, pkt 1). Należy przypomnieć, że spośród partii tworzących koalicję, wyborca wybiera jedną z nich i na nią oddaje swój głos.

Aby zwiększyć udział kobiet w życiu politycznym, albański ustawodawca zdecydował także o wprowadzeniu do kodeksu wyborczego tzw. kwoty wyborczej. Oznacza to, że w każdym okręgu wyborczym co najmniej 30% kandydatów muszą stanowić reprezentanci obydwu płci, a spośród pierwszych trzech miejsc jedno musi przypaść przedstawicielowi innej płci niż pozostałe dwa (art. 67, pkt. 5–6). Jeśli partia polityczna nie spełni tego wymogu, ubiegając się o rejestrację listy kandydatów do Zgromadzenia, CKW nakłada karę w wysokość 1 miliona ALL oraz samodzielnie doprowadza do zgodności listy z wymogami kwotowymi (art. 175).

Kodeks wyborczy daje możliwość ubiegania się o mandat parlamentarny nie tylko członkom partii politycznych, ale również kandydatom niezależnym. Komitet wyborczy takiego kandydata składać się musi z 9 osób, których przedstawiciel nie później niż 70 dni przed datą wyborów musi dokonać stosownego zgłoszenia do CKW. Następnie – nie później niż 50 dni przed elekcją – konieczna jest rejestracja kandydata, który musi otrzymać poparcie (wyrażone podpisami) nie mniejsze niż 1% ogółu zarejestrowanych w okręgu wyborców (art. 69).

Liczba mandatów będących do zdobycia w poszczególnych okręgach wyborczych nie jest stała. Określa się ją, obliczając średnią liczbę obywateli przypadających na każdy mandat, tj. dzieląc liczbę zarejestrowanych wyborców przez 140. Następnie dzieli się liczbę mieszkańców okręgu wyborczego przez tak uzyskaną średnią. Każdemu okręgowi przypada tyle mandatów, ile wy-

nosi liczba całkowita będąca wynikiem dzielenia. Jeśli nie uda się w ten sposób rozdzielić wszystkich mandatów, zostają one przyporządkowane do tego okręgu, który uzyskał najwyższą resztę z dzielenia (art. 75).

W Kodeksie wyborczym z 2008 r. ustalono, że w procesie alokacji mandatów mogą brać udział jedynie te komitety wyborcze, które otrzymają w skali okręgu co najmniej 3% (próg ten dotyczy partii i kandydatów niezależnych) lub 5% (próg ten dotyczy koalicji) wszystkich ważnie oddanych głosów (art. 162). Liczba głosów oddanych na dany komitet jest sumowana, a następnie dzielona przez kolejne liczby naturalne, począwszy od 1 (zgodnie z założeniami formuły d'Hondta). Ugrupowaniom, które uzyskują najwyższe wyniki z powyższego dzielenia, przypadają kolejno mandaty. W ramach koalicji głosy również rozdzielane są według formuły d'Hondta.

Rząd Republiki Albanii przez wiele lat starał się uzyskać status państwa-kandydata do Unii Europejskiej. Przyjęcie nowych regulacji w zakresie prawa wyborczego było jednym z głównych warunków, od których Komisja Europejska uzależniała przyznanie takiego statusu. Dzięki reformie wyborczej z 2012 r. wprowadzono nowe zasady wyboru przewodniczącego Centralnej Komisji Wyborczej (art. 15) oraz dokonano zmian w zakresie mandatów (art. 13), praw i obowiązków oraz wymiany wszystkich członków Komisji (art. 17, 19).

Kolejne zmiany dotyczyły liczby ludności warunkującej proces administracyjnego wytyczania okręgów wyborczych (art. 27, 29). Wyniki wyborów miały nie tylko odzwierciedlać podział geograficzny, ale również podział ludnościowy Republiki Albanii. W nowelizacji z 2012 r. ustawodawca położył nacisk na uszczegółowienie procesu elektronicznej kontroli dokumentów, m. in. list wyborczych (art. 51). Wprowadzono system elektronicznej weryfikacji (EVS) i system elektronicznego liczenia głosów (ECS), który stosowany miał być w najważniejszych punktach wyborczych (art. 101).

Istotną zmianą w albańskim kodeksie wyborczym było też znaczące zwiększenie dostępu do informacji technologicznej w procesie wyborczym. Przewidziano konieczność opracowania specjalnego planu w celu wdrożenia nowych zasad (art. 21–22, 179). Dostęp do technologii informacyjnej ma znajdować odzwierciedlenie w sprawnej identyfikacji kandydatów oraz liczeniu głosów (art. 21–22).

2 kwietnia 2015 r. albańscy parlamentarzyści zdecydowali o kolejnej nowelizacji kodeksu wyborczego. Najistotniejszą wprowadzoną wówczas zmianą było zapewnienie równej reprezentacji płci na listach wyborczych (art. 67, 175). Głównym celem większości zmian wprowadzonych w 2015 r. było jednak uszczegółowienie nowelizacji uchwalonej przez ustawodawcę trzy lata wcześniej. Dotyczyło to m.in. informacji zawartych na kartach do głosowania (art. 98) oraz procedury liczenia głosów wyborczych na poziomie centralnym (art. 116) i lokalnym (art. 120).

V.

Erozja systemu autokratycznego oraz seria protestów w latach 1990–1991 dały początek transformacji ustrojowej i ewolucyjnemu kształtowaniu się pluralistycznego systemu politycznego Republiki Albanii. Konieczność reform gospodarczych, chęć dołączenia do procesu integracji europejskiej oraz zmiany o charakterze społecznym (przejście od autarkii ku demokracji) doprowadziły w konsekwencji do powstania wielu nowych lub reaktywowania wcześniej zdelegalizowanych partii politycznych, których głównym celem było zorganizowanie uczciwych wyborów oraz pokojowa alternacja władzy. Pomimo przegranych przez opozycję pierwszych wolnych wyborów parlamentarnych i napiętej sytuacji wewnętrznej albański system partyjny oraz wyborczy stawały się coraz bardziej dynamiczne oraz podatne na zmiany.

Niniejsza analiza pozwala stwierdzić, że ewolucja parlamentarnego prawa wyborczego w Republice Albanii przebiegała w trzech etapach: ordynacja z 1990 r. zakładała przeprowadzenie wyborów parlamentarnych w systemie większościowym, późniejsze elekcje (lata 1992–2005) to okres testowania różnych wariantów systemu mieszanego, natomiast ordynacja wyborcza z 2008 r. oznaczała stabilizację klarownego systemu proporcjonalnego opartego na formule d'Hondta i stosunkowo restrykcyjnych progach zaporowych (Tabela 2).

Tabela 2. Prawo wyborcze do parlamentu Republiki Albanii – podsumowanie

Rok elekcji	Liczba mandatów	System wyborczy	Liczba okręgów	Formuła wyborcza	Próg zaporowy	Liczba i rodzaj głosów	Możliwość blokowania list
1991	250	Większościowy	250	Większość bezwzględna w JOW	Brak	1 głos kategoryczny	Nie
1992	140	Mieszany – kompensacyjny	100+1	Większość bezwzględna w JOW; formuła d'Hondta na poziomie krajowym		1 głos kategoryczny	Nie
1996	140	Mieszany – kompensacyjny	115+1	Większość bezwzględna w JOW; formuła Hare-Niemeyera na poziomie krajowym	4% – partie 8% – koalicja dwóch podmiotów 12% – koalicja trzech podmiotów i większa	2 głosy kategoryczne – jeden w JOW, drugi na listę partyjną	Nie
1997	155	Mieszany – kompensacyjny	115+1	Większość bezwzględna w JOW; zmodyfikowana formuła Hare-Niemeyera na poziomie krajowym	2%	1 głos kategoryczny	Nie
2001	140	Mieszany – kompensacyjny	100+1	Większość bezwzględna w JOW; formuła Hare-Niemeyera na poziomie krajowym	2,5% – partie 4% – koalicje	1 głos kategoryczny	Nie
2005	140	Mieszany – kompensacyjny	100+1	Większość względna na poziomie JOW; formuła Hare-Niemeyera na poziomie krajowym	2,5% – partie 4% – koalicje	2 głosy kategoryczne – jeden w JOW, drugi na listę partyjną	Tak
2009	140	Proporcjonalny	12	Formuła d'Hondta.	3% – partie 5% – koalicje (w skali okręgu)	1 głos	Tak

Rok elekcji	Liczba mandatów	System wyborczy	Liczba okręgów	Formuła wyborcza	Próg zaporowy	Liczba i rodzaj głosów	Możliwość blokowania list
2013	140	Proporcjonalny	12	Formuła d'Hondta.	3% – partie 5% – koalicje (w skali okręgu)	1 głos	Tak
2017	140	Proporcjonalny	12	Formuła d'Hondta	3% – partie 5% – koalicje (w skali okręgu)	1 głos	Tak

Źródło: Opracowanie własne.

W świetle przedstawionych dowodów nie znajduje uzasadnienia teza, jakoby konsekwencją przyjętego w Albanii systemu wyborczego miało być ukształtowanie się konfiguracji systemu partyjnego zbliżonej do dwupartyjności. Po pierwsze analiza wyników wyborczych wskazuje na to, że albański system nigdy nie przypominał systemu dwupartyjnego – można mówić co najwyżej o ewolucji od systemu wielopartyjnego (ekstremalnie spolaryzowanego) do dwupółpartyjności. Po drugie zaś strategie przyjmowane przez największych graczy na scenie politycznej (partie-kartel), obliczone na wyeliminowanie podmiotów mniejszych, a mające swój wyraz głównie w transformacji systemu wyborczego na jak najmniej sprzyjający ugrupowaniom niewielkim, są skutecznie przez te partie neutralizowane. Widzą one swoją korzyść bądź w ścisłej współpracy z PDSH i PSSh bądź też w kontestowaniu głównej osi podziałów pomiędzy partią socjalistyczną a partią konserwatywną. Trudno uznać, by to system wyborczy był kreatorem określonych zmian w systemie partyjnym Albanii. Uznać należałoby go raczej za czynnik zewnętrzny powodujący przyjęcie przez aktorów określonych strategii działania.

Literatura

- Biberaj E., *Albania in Transition. The Rocky Road to Democracy*, Oxford 1999.
 Birch S., *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Basingstoke 2003.

- Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 3, Warszawa 2008.
- Czekalski T., *Albania*, Warszawa 2003.
- Czekalski T., Hauziński J., Leśny J., *Historia Albanii*, Wrocław 2009.
- Demokracje zachodnioeuropejskie. Perspektywa porównawcza, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2008.
- Dyrmishi A., *Albanian political parties and elections since 1991*, Tiranë 2009.
- Krasniqui A., *Zgjedhjet ne Shqiperi (1991–2008)*, Tiranë 2009.
- Loloci K., *Electoral Law in Eastern Europe: Albania*, "East European Constitutional Review" 1994, t. 3.
- Nohlen D., *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004.
- Norris P., *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*, Cambridge 2004.
- Sokół W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2007.
- Szajkowski B., *The Parliamentary Election in Albania*, "Electoral Studies" 2007, nr 26.
- Tarifa F., *Albania's Exit from Communism in the East European Context*, niepublikowana praca doktorska obroniona na Wydziale Socjologii Uniwersytetu Północnej Karoliny w 1998 r.
- Vickers M., Pettifer J., *From Anarchy to a Balkan Identity*, London 1999.
- Wojnicki J., *System konstytucyjny Albanii*, Warszawa 2007.
- Żukowski A., *Systemy wyborcze*, Olsztyn 1997.